

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-89>

УДК 330.322:334:338.43(477)"36"

ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

STATE INVESTMENT SUPPORT FOR ENTERPRISES OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL SECTOR UNDER MARTIAL LAW

Шинкарук Лідія Василівна

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, професор кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7434-1495>

Деліні Марина Миколаївна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1016-2305>

Герашченко Микита Вадимович

аспірант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7617-4144>

Shynkaruk Lidiia, Dielini Maryna, Gerashchenko Mykyta
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Стаття присвячена актуальному питанню підтримки підприємств агропродовольчого сектору в умовах війни в Україні. Визначено проблему забезпечення продовольством населення України, яка наразі постала перед нашою державою. Обґрунтовано роль підприємств агропромислового сектору в вирішенні цієї проблеми та зазначено чинники, через які підприємства цього сектору несуть втрати. Досліджено основні програми, які пропонує держава для підтримки підприємств агропромислового сектору. Зазначено, що важливість реалізації даних програм має як короткостроковий ефект для самих підприємств в частині надання можливостей для їхньої діяльності та забезпечення доходу та насичення ринку необхідною продукцією, так й довгостроковий, забезпечуючи зайнятість на ринку праці, надходження коштів в бюджет держави та підвищуючи добробут населення країни. Визначено, що держава відіграє наразі важливу роль в наданні можливостей підприємствам агропромислового сектору функціонувати навіть за умови переміщення потужностей підприємств, що, в свою чергу, дозволяє виробляти продукцію вже сьогодні, знизити напругу в суспільстві та вирішити проблему продовольчої безпеки.

Ключові слова: інвестиційна підтримка, грант, кредит, малі та середні підприємства, агропромисловий сектор, державні програми підтримки, конкурентоспроможність, продовольча безпека.

The article is devoted to the topical issue of support for agro-food sector enterprises in the conditions of war in Ukraine. The problem of providing food to the population of Ukraine, which is currently facing our state, has been determined, what prove actuality of provided research. The purpose of the study is to highlight directions of the state investment support for enterprises of agro-industrial sector. Methods that were used are theoretical, analytical, statistical, comparison and expert method. In the article the role of the enterprise of the agro-industrial sector in solving this problem is substantiated, and the factors due to which enterprises of this sector bear losses are indicated. The main programs offered by the state to support enterprises in the agro-industrial sector have been studied. It is noted that the importance of the implementation of these programs has both as short-term effect for the enterprises themselves in terms of providing opportunities for their activities and ensuring income and saturation of the market with the necessary products, as well as long-term one, ensuring the employment of the population, the

receipt of funds in the state budget, balancing product prices, increasing the well-being of the country's residents. It was determined that the state currently plays an important role in providing opportunities for enterprises of the agro-industrial sector to function even if the capacities of enterprises are moved, which, in turn, allows to produce products already today, reduce tension in society and solve the problem of food insecurity. The grant and credit programs proposed by the state allow to solve current socio-economic issues of Ukraine, which are exacerbated in moments of crisis and which we can observe in the conditions of this war. It has been analyzed that it is possible to receive a grant or a loan on favorable terms under the condition of creating of workplaces are created during the financing of the program. Main practical value of the article is in it was determined that enterprises of the agro-industrial sector are important for the functioning of the country's economy in conditions of challenges, and the shortage of food products on the market causes an increase in prices, which further exacerbates socio-economic problems in society. That is why it is necessary to study the possibilities of participation in state investment programs to support enterprises of this sector.

Keywords: investment support, grant, credit, small and medium-sized enterprises, agro-industrial sector, state support programs, competitiveness, food security.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану перед Україною постала проблема не тільки збереження життя населення країни та власної цілісності, але й можливості забезпечення ринку продуктами харчування, стабільного функціонування економіки країни в цілому та підприємств агропромислового сектору зокрема. Важливість даного сектору економіки обґрунтовується тим, що ним забезпечується виробництво продуктів харчування для всієї країни, а також домашніми господарствами для власних потреб та самозабезпечення. В умовах військових дій значна частина території країни опинилась чи окупованою, чи не придатною для ведення сільськогосподарської діяльності через постійні обстріли чи замінування земель. В даному випадку реально постала проблема продовольчої небезпеки в нашій країні. Підприємства не мають можливості перенести свої потужності через брак фінансових коштів для цього. Саме в цьому важливим з боку держави стає інвестиційна підтримка підприємств для можливості реалізації ними своєї виробничої функції, що й актуалізує тему даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темою своїх наукових досліджень функціонування підприємств агропромислового сектору зробили Власенко Т., Лагодієнко В., Свириденко Д. Питання інвестиційної підтримки державою ставились такими вченими як Дергач А., Охріменко О., Чинчик А., Баннікова К. та Нестеренко О. Ними досліджувались основні чинники функціонування підприємств агропромислового сектору в умовах війни та глобальних викликів, важливість державної інвестиційної підтримки цих підприємств для забезпечення збалансованого розвитку ринку продуктів, а також опосередкованого вирішення проблем ринку праці та економіки країни в цілому. Проте нами було системати-

зовано попередні дослідження та досліджено нові фінансові можливості, які надає держава для підприємств агропромислового сектору.

Формулювання цілей статті. Метою даного наукового дослідження є визначення напрямів державної інвестиційної підтримки підприємств агропромислового сектору України в умовах воєнного стану та можливості участі в державних програмах фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах повномасштабної війни на території України великих втрат зазнають всі сектори економіки. Одним із найбільш вразливих секторів, зниження продуктивності якого має значний довготривалий негативний ефект, є агропромисловий сектор, який зазнав значних втрат через значну територію України, яка не може бути використана для сільськогосподарського використання. Для країни це може мати катастрофічні наслідки, так як підприємства агропромислового сектору забезпечують населення країни продуктами харчування. Якщо великі підприємства є світовими експортерами різних культур, то військові дії унеможливили чи значно зменшили виконання ними своїх зобов'язань, що негативно впливає на грошові надходження до країни, а також, відповідно, на фінансовий стан підприємства та відбивається на його показниках прибутковості, можливості забезпечення робочої сили заробітною платою тощо. Малі та середні підприємства (МСП) стають тією основою для збалансованого функціонування економіки країни в будь-яких умовах, що актуалізується й в умовах воєнного стану. Важливість МСП обґрунтовується тим, що вони виступають тим інструментом, завдяки якого вирішується питання самозайнятості населення, створення нових робочих місць, виробництва якісної конкурентоздатної продукції тощо. Через воєнні дії виникла проблема неможливості

ведення виробничої продовольчої діяльності, що є наслідком або окупації території та, як наслідок, неможливості збуту товару на некупованій частині України та відповідний брак продукції на ринку. Це має негативні наслідки для ринку в частині виникнення дефіциту продукції, який автоматичним чином спричинює підвищення цін на дану продукцію. Внаслідок цього загострюються соціально-економічні проблеми в країні та зростає зубожіння населення [1]. Можливим є перенесення потужностей МСП до областей, які менше страждають від військових дій, або надання можливості для відновлення своїх виробничих потужностей підприємствам, які зазнали руйнувань та для їхнього відновлення потрібний капітал. Основним ресурсом в даному випадку для підприємств малого та середнього рівня є фінансовий, який може бути використаний для зазначених вище цілей.

Важливим для поствоєнного відновлення України стануть фінансові механізми, які дозволять державі у вигляді інвестиційних (кредитних чи грантових) коштів стимулювати розвиток підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ), що матиме значний позитивний вплив на розв'язання важливих соціально-економічних питань, розвиток ринку та економіки країни в цілому.

Група науковців, а саме Охріменко О., Чинчик А., Дергач А., Баннікова К. та Нестеренко О. в своєму дослідженні стратегій економічного розвитку для України [2] зазначають, що першочерговим для фінансування заходів із реалізації економічної стратегії України є механізм фіскальної та монетарної політики. Фіскальний механізм передбачає спрямування видатків державного бюджету на основі програмно-цільового методу фінансування, тобто розробці цільових програм розвитку пріоритетних галузей економіки чи інфраструктури (серед галузей економіки прикладом можуть бути переробна промисловість, сільське господарство. В інфраструктурі виділяється приклад програми «Велике будівництво»). Вищезгаданими науковцями пропонується кейнсіанський підхід при фінансуванні подібних програм. Даний підхід вже довів свою ефективність при виведенні США із Великої депресії у 20 ст. Ними пропонується для реалізації наступні механізми: збільшення дефіциту державного бюджету (тобто збільшення видатків на фінансування програм підтримки підприємців) або залучення державного боргу виключно для фінансування державних цільових програм [2].

З урахуванням сучасних умов господарювання та проблем, які постають перед Україною в соціально-економічній площині, важливим є розвиток саме підприємництва, стимулювання розвитку бізнесу та фінансування відповідних програм. В такому випадку визначальна роль держави саме в стимулюванні розвитку МСП, наданні інвестиційних ресурсів для цього, адже це має стати частиною державної стратегії розвитку економіки України як в умовах війни, так й поствоєнного.

Науковці зазначають, що у 2022 р. основні зусилля держави були спрямовані на збереження бізнесу та його переміщення з місць бойових дій та окупованих частин [2]. Можемо припустити, що ці самі тенденції спостерігаються й наразі, так як частина територій залишається окупованою, а бойові дії продовжуються. Причому, варто зауважити, що підприємства, які вже було переміщено, наразі потребують фінансування для відновлення своїх виробничих можливостей чи розширення бізнесу. Ресурси для фінансування своїх потреб підприємство може використовувати як власні, так й залучені, в т.ч. й позикові.

Портал «Дія.Бізнес» наводить наступні види програм фінансової підтримки бізнесу, які представлені на рис. 1 й які пропонують реальні можливості участі для вітчизняних підприємств. Згідно даних порталу, наразі налічується понад 60 програм підтримки МСБ, що є доволі вагомим та дає можливість вибору найбільш вигідної програми.

Отже, з рис. 1 бачимо, що наявні програми 3 видів. До першого відносяться програми міжнародних фінансових організацій. Вони передбачають середньо- та довгострокове кредитування на фінансування проєктів з розвитку нового бізнесу або розширення своїх можливостей вже існуючого бізнесу. Другим видом програми підтримки МСБ виділені бюджетні програми, які реалізуються у формі як грошової безповоротної допомоги, так й у формі зниження платежів у бюджет, що збільшує власні можливості до фінансування свого бізнесу.

Останній вид програм – донорські, які передбачають можливість отримання грантових коштів для ведення бізнесу на безповоротній основі. Наразі в Україні діють різні грантові програми підтримки підприємств, де донорами виступають іноземні установи, організації, фундації тощо. Основне їхнє цільове використання – розвиток МСБ в Україні. Гранти відрізняються за різноманітними критеріями, як-то сума можливого фінансування, масштабу підприємства, кількості

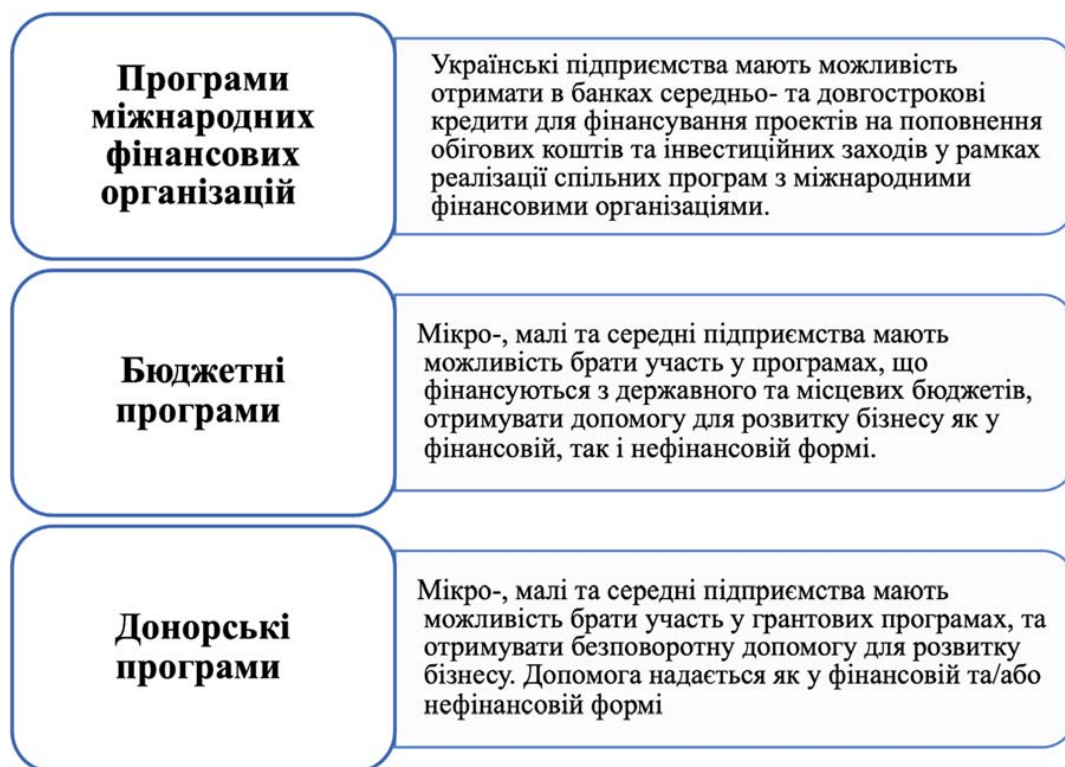

Рис. 1. Види програм підтримки МСБ в Україні згідно порталу «Дія.Бізнес»

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

створених робочих місць, географією розташування підприємства та ін [4]. Надання грантів в конкретно визначені регіони обґрунтовується тим, що важливим є розвитку бізнесу в тих регіонах, які менше страждають від військових дій й, відповідно, виступають тим плацдармом, де можливо створення та розвиток нового бізнесу. Також можуть донорські кошти спрямовуватись в ті регіони, які раніше були окуповані й наразі вже деокуповані. В таких місцевостях постає проблема у відновленні сільськогосподарської діяльності як бізнесом для ведення підприємницької діяльності, так й домашніми господарствами для забезпечення власних потреб в продуктах харчування.

У розвиток теми нашого наукового дослідження розглянемо деякі програми, які діють в Україні та дають можливість підприємствам агропромислового сектору отримати фінансування свого бізнесу у формі гранту або кредиту.

Однією з найбільш відомих державних програм в Україні є Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка діє в нашій країні з 2020 р. Орієнтована дана програма на розвиток МСБ та великих підприємств в Україні, так як це є вкладом в стабільний

та повноцінний розвиток економіки. Реалізація цієї програми здійснюється через уповноважені банки. На кінець листопада 2023р. банками зацією програмою було видано 76429 кредитів загальною сумою 253,5 млрд грн. За період дії воєнного стану в рамках цієї програми було укладено 41607 кредитних договорів загальною сумою 163,9 млрд грн [5].

На рис. 2 представимо цілі, на які було видано кредити відповідно їх часток.

Так, бачимо, що найбільше видано кредитів на антивоєнні цілі (49%), що в грошовому еквіваленті дорівнює 58,04 млрд. грн та сільськогосподарським товаровиробникам (31% або 35,94 млрд. грн). Значно менше кредити видавались із інвестиційними цілями, а саме частка таких кредитів складає 9%, що еквівалентно 10,65 млрд. грн, а також на антикризові цілі – 8% або 8,97 млрд. грн. Найменшу долю кредитів складають кредити, які видані з метою рефінансування попередньо отриманих кредитів (3% або 3,74 млрд. грн). З цього можемо зробити висновок, що агропромисловий сектор є достатньо важливим для нашої держави, про що свідчать результати наведені на рис. 2.

Варто відмітити, що 12 березня 2022 р. була прийнята постанова Кабінету Міністрів

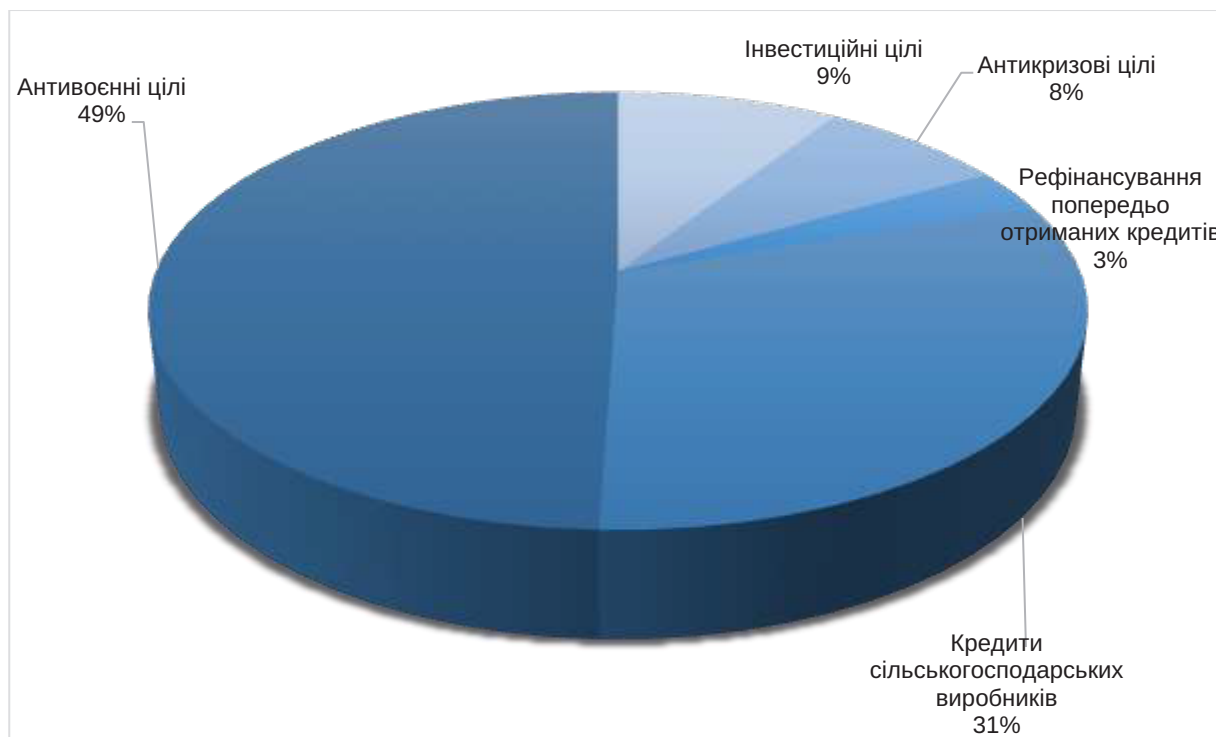

Рис. 2. Частка виданих кредитів за час воєнного стану в Україні за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

України, якою внесли зміни до цієї програми саме в частині сільськогосподарських товаровиробників. Основною метою цих змін було забезпечення фінансування посівних робіт [6], що можна обґрунтувати розумінням державою важливості розвитку агропромислового сектору в умовах повномасштабної війни та загроз, які постали перед виробниками цього сектору.

Основні зміни та умови програми наступні:

1. На відміну від попередніх умов, даною постановою програма розширюється на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (замість 20 мл євро), а також на великі підприємств з доходом більше 50 млн євро на рік.
2. Максимальна сума кредитування збільшена з 50 млн грн до 60 млн грн.
3. Процентна ставка дорівнює 0% річних при строку кредитування 6 місяців.
4. Кредити можуть видаватись як інвестиційний на придбання сільськогосподарської техніки або як кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів [6].

Такими змінами створюються реальні підвалини для розвитку підприємств сільського господарства та підвищення їхньої конкурентоздатності.

Перейдемо до грантових можливостей в Україні, які надає держава нашому бізнес-

середовищу. Так, в Україні з 1 липня 2022 р. діє система грантів для розвитку підприємництва, яка отримала підтримку уряду та спрямована на стимулювання підприємницької діяльності та створення нових робочих місць. Це є важливим за будь-яких умов функціонування економіки держави, але в умовах воєнного часу набуває ще більшої актуальності, адже багато людей залишились без роботи або були вимушені її покинути через переміщення всередині країни. Саме це й обумовлює важливість вирішення проблем на ринку праці України. Грантові програми, які включає дана система представлено на рис. 3.

Тотожно попередній кредитній програмі, однією з важливих вимог цих грантів є створення робочих місць. Таким чином держава стимулює підприємства до розвитку, найм персоналу та досягає мети в вирішенні проблем ринку праці України.

Наразі в Україні діє Урядовий проєкт «Робота», який включає 6 грантових програм для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Даний проєкт включає ті гранти, які наведено на рис. 3, а також гранти розвитку переробного підприємства, гранти на реалізацію стартапу та гранти, які спрямовані на отримання коштів ІТ – спеціальностям [8].

За даними програми грантової підтримки МСБ «Робота» в 2023 році з початку року

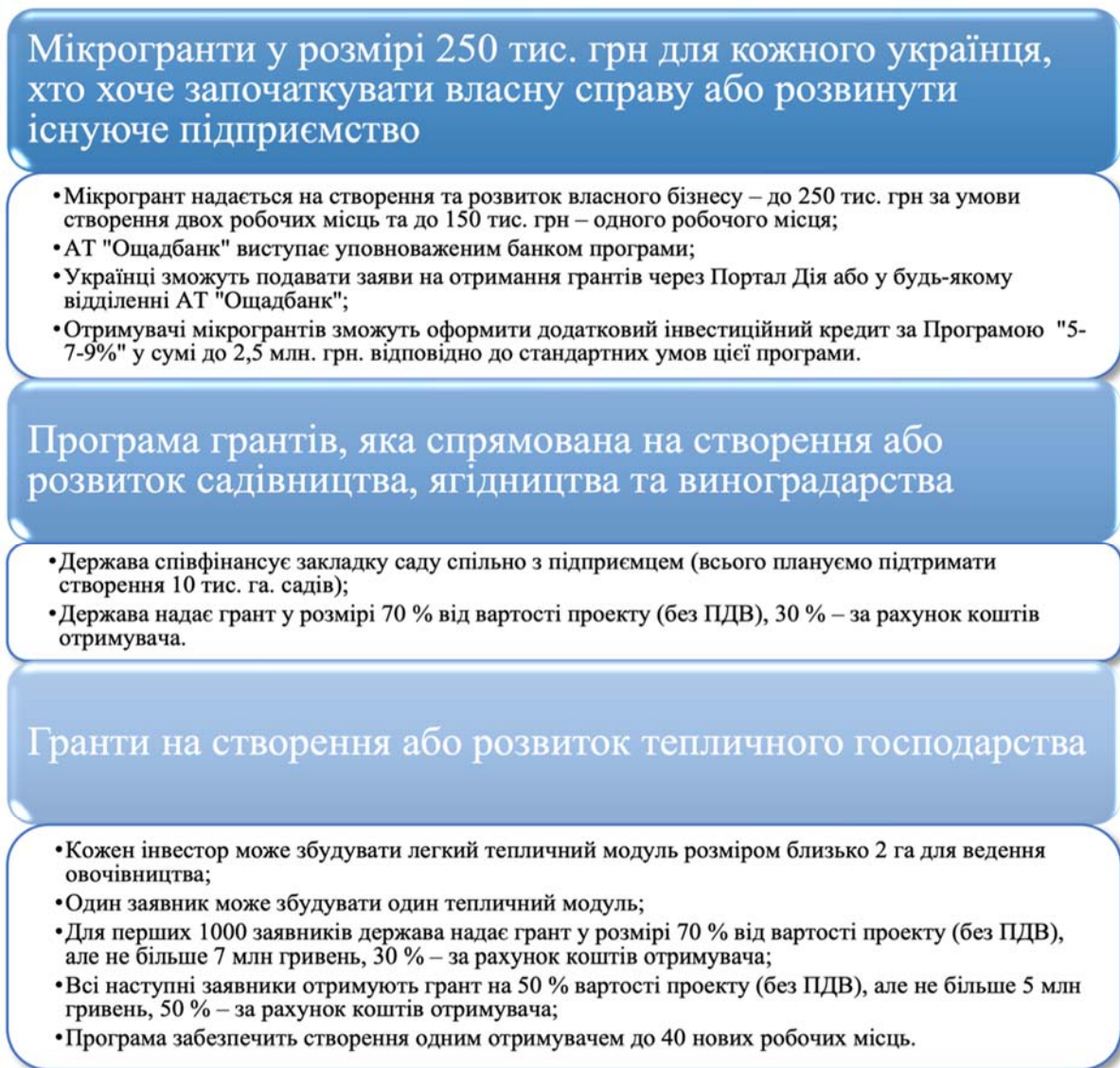

Рис. 3. Урядова система грантів для розвитку підприємництва в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

(станом на кінець листопада) державну допомогу отримали 126 господарств на загальну суму 524,2 млн грн на розвиток садів та теплиць. За весь період дії програми грант змогли отримати 134 підприємства на загальну суму 572,5 млн грн.

Унаочнимо на рис. 4 виплати за цією програмою на сади та теплиці протягом 2023 р. та з початку дії програми.

Як бачимо з рис. 4, то найбільше грантів було отримано на розвиток садівництва, чий показник значно перевищує тих, хто отримав на теплиці. Так, частка тих, хто отримав гранти на закладку садів у 2023 році, склала 82,5% й 82% за весь період дії програми.

Для розуміння стратегії економічного розвитку держави важливо розглянути основні

умови надання гранту на створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства, а також гранту на створення та розвиток тепличного господарства. Грант на розвиток садів та теплиць передбачає фінансування не більше 70% вартості всього проекту й не більше 10 млн грн. Решта може бути дофінансована чи власними коштами, чи кредитних. Але, як й в попередніх програмах, обов'язковим для отримання гранту є створення робочих місць. Для садівництва це є 5–10 нових робочих місць для постійних працівників та 125–145 для сезонних (в залежності від насаджень). Для теплиць передбачається не менше 4 постійних робочих місць та 10 сезонних на 1 га [9]. Зазначається, що термін працевлаштування сезонних праців-

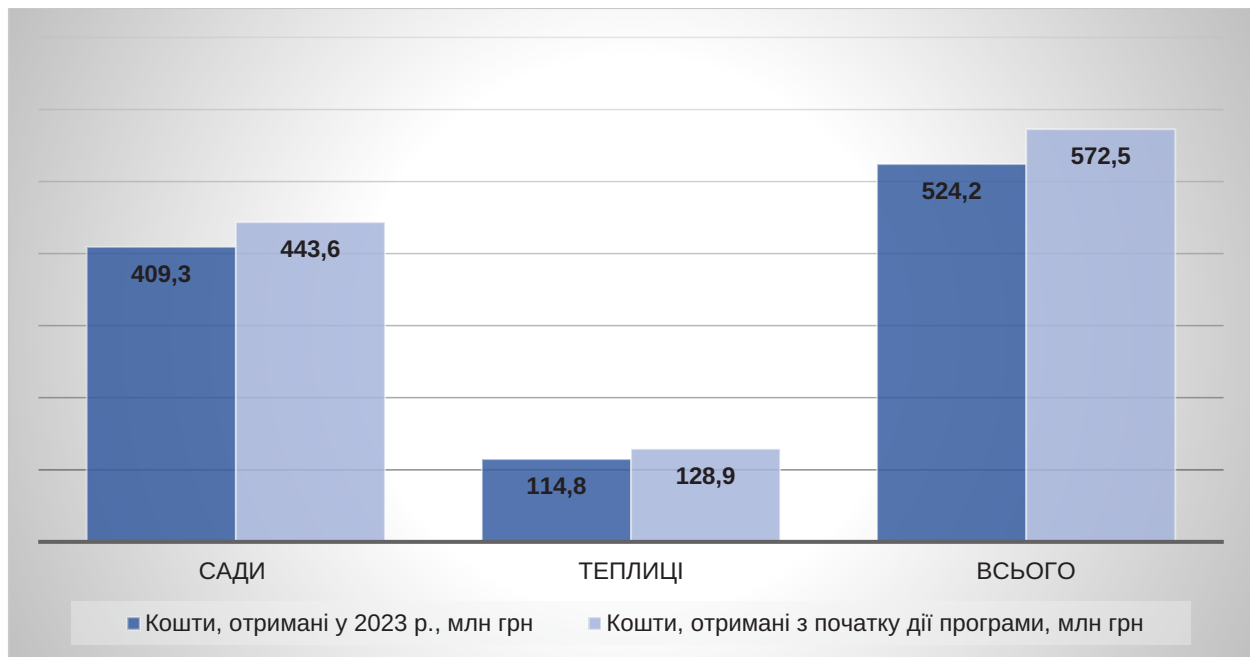

Рис. 4. Гранти на розвиток садів та теплиць протягом 2022–2023 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

ників має становити не менше 8 місяців протягом календарного року [10]. Завдяки функціонуванню даної державної програми для підприємств агропромислового сектору створюються умови для розвитку та відновлення своїх потужностей в умовах воєнного стану. Підприємства отримують грошові ресурси для ведення бізнесу, вирощування продукції садівництва чи ягідництва, чи іншої та мають можливість постачати продукцію на ринок, що знизить дефіцит продуктів харчування, врівноважить ціни, підвищить прибутковість вітчизняного бізнесу та, в свою чергу, матиме позитивні наслідки для економіки країни в цілому.

На даний момент у Міністерстві аграрної політики з січня 2024 р. планується вводити зміни до порядку надання грантів для розвитку садівництва. Дані зміни вносяться в умови надання цих грантів й передбачають розширення пункту 4 Порядку надання грантів на розвиток садівництва [11] в частині того, що гранти надаються для висадки та облаштування насаджень на ділянках загальною площею від 1 до 25 га; а також значно розширюється коло місцевостей, де допускати-меться розташування насаджень.

Таким чином, бачимо, що держава розуміє важливість розвитку агропромислового сектору в Україні та надання можливості для забезпечення його функціонування в умовах війни й формує такі програми фінансового стимулювання, які сприятимуть розвитку

МСБ. В Україні діють також й інші програми кредитування від європейських та міжнародних фондів та установ, як-то EU4Business, COSME та ін., надаються гранти від Світової Продовольчої та Сільськогосподарської Організації у вигляді грошової допомоги, так й допомоги в натуральній формі тощо. Це все створює засади для підприємств малого та середнього бізнесу здійснювати свою основну виробничу діяльність в умовах воєнного стану. Але, враховуючи реалії сьогодення, важливим для ефективного використання коштів в нашій державі необхідним є й контроль цільового використання кредитних та грантових коштів. Дергач А. В. [12] в своєму дослідженні зауважувала, що найбільш поширеною практикою використання ефективного інструменту реалізації державного управління інвестиційними процесами, програмами та проектами є моніторинг, який передбачає постійне спостереження за ефективністю використання коштів. Це підвищує й конкурентоспроможність як самих підприємств, так й позитивно впливає на інвестиційні привабливості країни [12]. Таким чином, при розробці державних інвестиційних програм важливим є й задіяння процесу моніторингу використання кредитних та грантових коштів.

Висновки. В умовах воєнного стану в країні важливим є не тільки забезпечення фізичної безпеки громадянам, але й економічної та продовольчої, адже вони заходяться

також під загрозою, враховуючи ті наслідки, які несуть військові дії. Так, окупація частини території України, замінування певних ділянок, активні військові дії спричиняють значне зменшення у можливостях виробництва як сільськогосподарської, так й іншого виду продукції. Але саме агропромисловий сектор стає запорукою забезпечення продовольчої безпеки в країні, з одного боку, та важливого елементу стабілізації економічних процесів з іншого. На світовому рівні виникла реальна загроза голоду, коли українські морські шляхи були заблоковані й вітчизняні агровиробники не могли реалізувати постачання продукції згідно контрактів. Це, звичайно, впливає й на грошові надходження в країну. Також, всередині країни так само існує загроза нестачі продуктів харчування через військові дії, міграційні процеси, порушення ланцюгів постачання насіння та добрив, процесу вирощування продукції та обмеження іншого виробничого потенціалу. Дефіцит продукції на ринку є тригером для підвищення ціни на відповідну продукцію, що загострює соціально-економічні процеси в суспільстві. Бізнес не завжди має можливість перенести потужності в новий регіон, але, навіть, якщо бізнес може й повертатись на деокуповані території, то не має фінансових можливостей для відновлення своєї діяльності або брак насіння та добрив

для цього. Все це не може не впливати на ринок праці, зменшуючи добробут та якість життя населення, що ще більше актуалізує важливість підтримки підприємств агропромислового сектору.

З боку держави діють різні програми кредитування на вигідних умовах (навіть на умовах 0% ставки по кредиту) та надання грантів підприємствам різного розміру для можливості відновлення їхньої діяльності або розвитку існуючої. Основна частина цих програм орієнтована на підтримку підприємств малого та середнього розміру, в т.ч. й з метою створення нових робочих місць, що виступає основною умовою участі в них. Важливим є донесення інформації до основної цільової групи, на яку розраховані дані програми та проекти, а також постійний моніторинг використання цих коштів для того, щоб був досягнений позитивний ефект як для самих підприємств, так й для економіки держави в цілому, адже в такому випадку підприємства отримують можливість ведення діяльності, грошової винагороди за це, підвищувати добробут населення шляхом виробництва якісної продукції, насичення ринку, врівноваження цін, працевлаштування людей тощо. Це все дозволяє підтримувати функціонування економіки країни в умовах воєнного стану та забезпечувати якісне життя та добробут населення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Shynkaruk L., Dielini M., Vlasenko T., Svyrydenko D. & Lagodiienko V. (2023) Determinants of Ukrainian economic and food security development under the conditions of martial law. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(51), 311–319. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.51.2023.4120> (дата звернення: 27.11.2023).
2. Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234–248. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25> (дата звернення: 28.11.2023).
3. Які існують програми фінансової підтримки бізнесу? URL: <https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/aki-isnuut-programi-finansovoi-pidtrimki-biznesu> (дата звернення: 29.11.2023).
4. Forbes зібрав базу з грантових програм, доступних для українського малого та середнього бізнесу. URL: <https://forbes.ua/money/groshi-dlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-seredno-go-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887> (дата звернення: 27.11.2023).
5. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 41607 пільгових кредитів на близько 164 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voien-noho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovyykh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=3%20моменту%20старту%20Державної%20програми,27.11.2023%20р.> (дата звернення: 29.11.2023).
6. Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374 (дата звернення: 29.11.2023).
7. Уряд запускає систему грантів для розвитку підприємництва. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d0332905-2142-41eb-b5ce-29e287df3f70&title=UriadZapuskaSistemuGrantivDliaRozvitkuPidprimnitstva> (дата звернення: 27.11.2023).

8. ЄРобота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu> (дата звернення: 27.11.2023).

9. 20 млн гривень грантів виплачено ще 7 агропідприємствам на розвиток садів і теплиць. URL: <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriyemstvam-na-rozvitok-sadiv-i-teplic> (дата звернення: 28.11.2023).

10. Як подати заявку. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-teplicnogo-gospodarstva/yak-podati-zayavku?v=640079aa16cc6> (дата звернення: 29.11.2023).

11. В Мінагрополітики підготували зміни до порядку надання урядових грантів на розвиток садівництва. URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-minagropolitiki-pidgotuvali-zmini-do-poryadku-nadannya-uryadovih-grantiv-na-rozvitok-sadivnictva> (дата звернення: 29.11.2023).

12. Dergach A. (2022) Organizational support of state management of investment projects. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13. № 2. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27) (дата звернення: 27.11.2023).

REFERENCES:

1. Shynkaruk L., Dielini M., Vlasenko T., Svyrydenko D. & Lagodiienko V. (2023) "Determinants of Ukrainian economic and food security development under the conditions of martial law". *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(51), 311–319. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.51.2023.4120> (accessed November 27, 2023).

2. Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). "Strategies for economic development: the Ukrainian case." *Amazonia Investiga*, 11(55), 234–248. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25> (accessed November 28, 2023).

3. Yaki isnuuyut' prohramy finansovoyi pidtrymky biznesu? [What are the financial support programs for business?]. Available at: <https://business.dii.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/aki-isnuut-programi-finansovoi-pidtrimki-biznesu> (accessed November 30, 2023).

4. Forbes zibrav bazu z hrantovykh prohram, dostupnykh dlya ukrayins'koho maloho ta seredn'oho biznesu [Forbes has compiled a database of grant programs available for Ukrainian small and medium-sized businesses]. Available at: <https://forbes.ua/money/groshi-dlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887> (accessed November 27, 2023).

5. Minfin: Za chas diyi voyennoho stanu v mezhakh Derzhavnoyi prohramy «Dostupni kredyty 5-7-9%» vydano 41607 pil'hovykh kredytiv na blyz'ko 164 mlrd hrn [Ministry of Finance: During the martial law, 41,607 concessional loans worth about UAH 164 billion were issued within the framework of the State Program «Affordable Loans 5-7-9%»]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pil'hovykh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=3%20momentu%20старту%20Державної%20програми,27.11.2023%20p> (accessed November 29, 2023).

6. Zminy do prohramy «Dostupni kredyty 5-7-9%»: pidtrymka posivnoyi kampaniyi ta aktyvatsiya pidpryyemnytstva [Changes to the Program «5-7-9% Available Loans»: support for the seeding campaign and activation of entrepreneurship]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374 (accessed November 29, 2023).

7. Uryad zapuskaye systemu hrantiv dlya rozvytku pidpryyemnytstva [The government is launching a system of grants for the development of entrepreneurship]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d0332905-2142-41eb-b5ce-29e287df3f70&title=UriadZapuskaSistemuGrantivDliaRozvitkuPidprimnitstva> (accessed November 27, 2023).

8. YERobota: hranty vid derzhavy na vidkrytya chy rozvytok biznesu [ЄРобота: grants from the state for starting or developing a business]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu> (accessed November 27, 2023).

9. 20 mln hryven' hrantiv vyplacheno shche 7 ahropidpryyemstvam na rozvytok sadiv i teplyts' [20 million hryvnia grants were paid to another 7 agricultural enterprises for the development of gardens and greenhouses]. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriyemstvam-na-rozvitok-sadiv-i-teplic> (accessed November 28, 2023).

10. Yak podaty zayavku [How to apply]. Available at: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-teplicnogo-gospodarstva/yak-podati-zayavku?v=640079aa16cc6> (accessed November 29, 2023).

11. V Minahropolityky pidhotuvaly zminy do poryadku nadannya uryadovykh hrantiv na rozvytok sadivnytstva [The Ministry of Agrarian Policy has prepared changes to the procedure for providing government grants for the development of horticulture]. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/v-minagropolitiki-pidgotuvali-zmini-do-poryadku-nadannya-uryadovih-grantiv-na-rozvitok-sadivnictva> (accessed November 29, 2023).

12. Dergach A. (2022) "Organizational support of state management of investment projects." *Bioekonomika i ahrarnyy biznes – Bioeconomy and agrarian business*. Vol. 13, Iss. 2. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27) (accessed November 27, 2023).